

KÖNYVSZEMLE

Fekete Károly: *A Barmeni Teológiai Nyilatkozat. Vezérfonal a dokumentum tanulmányozásához.* Kiadja a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest, 2009. 163 oldal.

Tükröt tartó, egyéni és egyházi önvizsgálatra készítő könyvet vehet kezébe az érdeklődő, ha elolvassa Fekete Károly debreceni gyakorlati teológiai professzor legújabb könyvét. Egyetérthetünk dr. Bölcskei Gusztáv püspökkel, aki „hálaadó adósságtörlesztésnek” nevezi a művet, amely 2009-ben, a Barmeni Nyilatkozat megszületésének 75. évfordulóján jelent meg, hiszen egyrészt hálával tartozunk azoknak, akik a legnehezebb időkben megfogalmazták az egyház létezésének indokoltságát és világban betöltendő szerepét, másrészt meg az utókor felhalmozott adósságát törleszti azokkal szemben, akik életükben és munkájukban komolyan vették a Nyilatkozat tételit és a belőle sugárzó mértékadó szellemiséget.

Miről van szó? – Arról a már-már heroikusnak ható cselekedetről, amely által az 1934. május 29-e és 31-e között Wuppertal város Barmen kerületének református templomába összegyűlt 139 résztvevő – reformátusok, evangélikusok és az ún. „uniált egyházakhoz” tartozók – elfogadott egy olyan teológiai nyilatkozatot, amelyben kiálltak az evangéliumi protestáns hitigazságok

mellett, és tiltakoztak a nemzetiszocialista eszmék ellen.

Az előtörténethez hozzátartozik, hogy a harmincas évek elején megalakult Német Keresztyének egyházához tartozók, a Deutsche Christen tagjai az Evangélium szellemiségével homlokegyenest ellenkező elveket kezdtek vallani: azt hirdették, hogy ők elsősorban németek, és csak azután keresztyének, elvetették az Ószövetséget, és az Újszövetséget is meg akarták tisztítani a zsidó elemektől, Hitler uralomra jutását Isten általános kijelentésébe beletartozó eseménynek tartották, és azt vallották, hogy a gyülekezetből ki kell zárni a zsidó származású egyháztagokat. E törekvések ellenében indult meg az az ellenzéki mozgalom, amely a Hitvalló Egyház és a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megszületését eredményezte. Teológiai-szellemi atyjuk Karl Barth akkori bonni teológiai professzor, Hans Asmussen evangélikus lelkész és Thomas Breit müncheni egyházfőtanácsos volt. A barmeni zsinatra ők készítették elő azt a tervezetet, amelyet a különböző hozzászólások és vélemények figyelembevételével a 86 lelkészi és 53 világi küldött egyhangúlag elfogadott.

Fekete Károly professzor könyve Bölcskei Gusztáv *Ajánlásával* kezdődik, ezután következik a *Bevezetés*, amelyben a nyilatkozat jelentőségéről, illetve a lelkiismeretünket nyugodni ma sem hagyó hat tétel időszerűségéről olvashatunk. A szerző azzal indokolja a könyv születését, hogy a barmeni nyilatkozat tanítása nincs eléggé benne az egyházi köztudatban, pedig nemcsak a harmincas években volt hatása, hanem a mindennapokban is vezérelvünk lehetne.

A következő fejezet tartalmazza a zsinat létrejöttének *történeti háttérét*, illetve a zsinat munkálatainak lefolyását és azok közvetlen értékelését. Ezután olvasható maga a *Nyilatkozat*, amelynek külön érdekessége, hogy az a Fekete Károly által nagyra értékelt dr. Török István fordítása, ám 1954-ben, elkészültekor nem jelenhetett meg. Ezek után a szerző tárgyalja az egyes tételek felépítését, a Nyilatkozat szerkezetét, majd a legterjedelmesebb részben a teológiai nyilatkozat magyarázatát olvashatjuk.

A Nyilatkozat önmeghatározással kezdődik, és kimondja, hogy a Német Evangéliumi Egyház alapja Jézus evangéliuma, tagjait pedig „az egy, szent, közöséges és apostoli egyház” Uráról való hitvallás köti össze. Majd arról beszél, hogy a „német keresztyének” tanítási és cselekvési módja oda vezet, hogy az egyház – minden érvényben levő egyházi hitvallás szerint – megszűnik egyháznak lenni. Ezután követ-

kezik a hat tétel, amely az alábbiakat mondja ki: 1. Az Egyház az Igén kívül más hatalmasságokat nem ismerhet el kijelentésként. 2. Életünk minden területén Istennek kell engedelmessé válnunk. 3. A keresztyén egyház testvérek gyülekezete, s így a mindenkori politikai meggyőződésnek senkit sem lehet kiszolgáltatni. 4. Az egyházon belüli tisztségek nem jelentenek alárendeltségi viszonyt. 5. Az állam nem tudja az egyház hivatását betölteni, és az egyház sem lehet az államnak alárendelve. 6. Az egyház feladata Isten üzenetének átadása, ezt nem lehet önhatalmúlag választott célok szolgálatába állítani.

A következő fejezet az egyes tételek felépítésével foglalkozik. Eszerint mindegyik tétel elején egy bibliai alapvetés áll, ezt alátámasztja egy rövid teológiai érvelés, és a tételt a hamis tanítás elvetése, cáfolata zárja. Találó Fekete Károly jellemzése, mely szerint a Barmeni Teológiai nyilatkozat „az egyház hivatásáról szóló alkalmi biblia-magyarázat”.

A 82 oldalt kitevő, leghosszabb rész a nyilatkozatot magyarázza. A *Be-mutatkozás* megjegyzéseket tartalmaz a nyilatkozat bevezető soraihoz, a *Helyzetkép* a történelmi szituációt ábrázolja, míg a *Következtetések* a nyilatkozat mában is érvényes üzenetét mutatja.

Mindegyik tételnek külön címe van, ezt bibliai alapvetés, majd a teológiai érvelés követi, ezután jön a téves tanítások visszautasítása. Mindegyik tételt következtetések zárnak, amelyek-

ben a szerző aktuális kérdéseket is tárgyaló, a Nyilatkozat szellemiségéből táplálkozó véleményeket mond. Görcső alá veszi mai viszonyulásunkat Jézushoz, a Bibliához, a szociális kérdésekhez, megvizsgálja világnézetünket, politikai állásfoglalásainkat, egyházon belüli viselkedésünket, kisebbségi státusainkat, igehirdetéseink milyenségét stb. Tavaszty Sándor, Török István, László Dezső, Eberhard Busch és mások véleménye támasztja alá a következtetéseket, az olvasó sok esetben bólogat, egyetértését kifejezve. A következtetések érthetőek és világosak, bibliai alapokon nyugodnak, és bennük a szerző hangsúlyozza, hogy a mindenkori hitvalló egyházaknak joguk van megszólalni, illetve kötelességük tiltakozni, ha az Evangéliumot önértékek mentén elferdítik. A babitsi „vétkesek közt cinkos, aki néma” érződik abban az érvelésben, amely szerint „aki hallgat, indirekt módon egyetért azzal, amit mások döntenek”.

Külön érdekesség az 5. tétel utáni *Következtetések* végén levő írás, amely a *Néhány megjegyzés igehirdetőknek és igehallgatóknak a „Politika, Nemzet, Nemzetpolitika a Szószéken”* témakörhöz címet viseli. Alapállása az, hogy a közélet történéseire szükséges reflektálni az Ige fényében, de a közélet eseményei sohasem lehetnek a kijelentés forrásává az egyház számára. Wilfried Engemann 2001-ben megjelent *Homiletikája* alapján fejt ki a prédikálásnak/igehirdetésnek a politikához viszonyu-

ló, ma is megfontolandó álláspontját. Elismeri, hogy a prédikáció elkerülhetetlenül politikai jellegű, mert nyilvánosan szólal meg, és prófétai jellegű, de feladata nem az, hogy bele vesszen az adott társadalmi-politikai helyzetbe, hanem leleplezni annak visszasságait, s mindezt az Írás szempontjából. László Dezső: *Nép, nemzet, lelkipásztor* című írása ugyanígy próbál eligazítást adni: A történelemnek Isten a kormányzója, ezért a lelkész feladata rámutatni Isten gondviselészerű vezetésére egy nemzet életében. Segítenie kell a nemzet helyes önismeretre jutását, a nemzeti bűnök megbánását, munkálnia kell a nemzeti küldetéstudat megerősítését, és képviselnie kell a szellemi értékek fontosságát. Fekete Károly ezt egészíti ki azzal, hogy a mai lelkészeknek/lelkipásztoroknak óvakodnia kell a „magyar nagypéntek”, „magyar Golgota” stb. szimbolikájának túlhangsúlyozásától, mert ezek nem állíthatók egy vonalba Jézus szenvedésével és halálával.

A magyarázatok a Nyilatkozat záradékával – *Verbum Dei manet in aeternum – Isten Igéje örökre megmarad* – kapcsolatos megjegyzésekkel érnek véget. A latin mondat Ézs 40,8b-t és az 1Pét 1,25-öt idézi, és tudatos visszautalás a reformáció korára, amikor a speyeri birodalmi gyűlésen hasonlóképpen egy kisebbség élt azzal a joggal, hogy a hit dolgában szembeforduljon a többség akaratával, *protestációt* terjesztve elő V. Károly császár és a ka-

tolikus fejedelmek eljárásai ellen. Ha eddig nem lett volna világos, most már bizonyossággá lesz az olvasó előtt, hogy Barmenben a reformátori örökséget komolyan vevő hitvallók nyilatkoztak, akiket – Török István megfogalmazásában – „az Ige tesz hitvallóvá”!

A könyv azonban itt nem ér véget. A meglepetés erejével hat, ahogyan két konkrét példa révén a Nyilatkozat magyarországi utóéletébe nyerünk bepillantást. Az első írás egy 2007-es, a totalitárius rendszereket elemző konferencián elhangzott előadás, amely *Ifj. dr. Varga Zsigmond mártírúma* címet viseli. Egy olyan fiatalemberről szól, aki teológus éveit alatt a német Hitvalló Egyház és a bonhoefferi elvek szerint működő Teológus Gyülekezet megalapításán fáradozott, amely „a hitvalló egyháztagságra, hitbéli öntudatból folyó missziói munkára, az élet minden viszonylatában szilárd keresztyén erkölcsi jellemre és keresztyén magyar hazafiságra, és mindezek által az Ige szolgálatára való nevelésre” építkezett volna. Később a bécsi gyülekezet lelkésze lett, s amikor egy istentisztelet alkalmával a Gestapo tisztje felszólta a szószékre, hogy megvonja tőle a szót, ő ezt csendes határozottsággal megtagadta. Koncentrációs táborba került, ahol a bibliai Jóbra gondolva tűrte a szenvedést, sőt még társainak lelki-gondozója is volt. Az embertelen bánásmód következtében 1945. március 5-én vértanúhalált szenvedett, kiérde-

melvén a „magyar Bonhoeffer” nevet. Vértanúhalálát a debreceni Református Hittudományi Egyetem falán emléktábla ajánlja az utókor figyelmébe, amelyen jelmondata áll: *Non videri sed esse – Nem látszani, hanem lenni!*

Fekete Károly nemcsak bemutatja Varga Zsigmond mártírúmat, hanem megpróbálja megfejteti azt, hogy mire tanít az alig 26 évet élt, reményteljes fiatalember vállalt sorsa. A választ abban látja, hogy komolyan kell venni tanítványságunkat, észre kell vennünk, hogy a tudományos teológia és a sorskérdések összefüggenek, illetve hogy az eseményeken jelen kell lenni, és azokon mindvégig meggyőződésünket kell képviselni. Párhuzamot von a „sztárolt” emberek és a mártírok között, és az utóbbiak állandóan előjövő időszerűségét tekinti számunkra is mérvadónak, az előbbieket pünkösdi királyságával szemben.

A Nyilatkozat utóéletéhez tartozik az is, hogy 1955-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémia néhány hallgatója, lelkészek és segédlelkészek egy 4 pontból álló „Hitvalló Nyilatkozatot” fogalmaztak meg Barmen mintájára, amelyben az egyház megújulását szorgalmazták, bírálták a misszió megszűnését, és azt, hogy az egyház elfeledte azt a prófétai magatartást, amely nélkül pusztán „kiszolgáló egyházzá” lesz.

Összegzőképpen: *A barmeni teológiai nyilatkozat* elgondolkodtató és állásfoglalásra készítő könyv. A lát-

szólag „csak” történelmi esemény olyan tükörré válik, amelyben a mindenkori egyházak és azok lelkészei és világi tagjai megvizsgálhatják önmagukat. „Unitárius szemmel” olvasva is, a teológiai különbözőségeken túl is folyton érintve érezzük magunkat. A próféta-ság, az egyház hivatása és feladata, a világban betöltött szerepünk stb. egyetemes és szüntelenül megújuló aktualitással rendelkeznek, ezért a könyv olvasása közben állandóan azzal szembesülünk, hogy mondatait nemcsak az „akkor és ott”, hanem az „itt és most” helyzetében is értelmezzük. Azt hiszem, hogy ez bizonyítja leginkább a szerző, Fekete Károly szándékának sikerét: a hat tétel nem hagyja nyugodni az olvasó lelkiismeretét, és személyes és közösségi hitvallásaink (újra)fogalmazására késztet. Ma is tisztázni kell az uralkodó ideológiák hatását egyházi életünkben, ma is ki kell cövekelni az egyház és az állam működésének határait, ma is világosan állást kell foglalni az isteni kijelentés útmutató igazsága mellett, ma is szólni kell, ha az egyházi

hierarchiában nem a testvéri viszony dominál!

Fekete Károly érdeme, hogy életre kelti a történelmi eseményt. Olvasmányosan, érthetően ír, főleg a következtetések alapján érződik, hogy ismeri a mai világnak az egyházakra való hatását, és az ezekre adandó válaszokat. Nagyon jó a Nyilatkozat magyarországi recepciójának a bemutatása, különösen, hogy azt Varga Zsigmond mártíriumának szemszögéből láttatja. Kár, hogy a „Hitvalló Nyilatkozatot” nem kommentálja – minden bizonnyal tanulságos lett volna!

A könyv borítója egyszerű, a nyomdai munka megfelelő, betűválasztása nagyon jó. Öröm olvasni, aktuális kérdései gyakran megállásra készítenek. Olvasásra ajánlom minden felekezet lelkészének és egyháza ügyéért felelősséget érző világi embernek egyaránt. Adja Isten, hogy általa világosabban tudjuk megfogalmazni szakmai hitvallásainkat és egyházi feladatainkat!

Koppándi Botond

Romániai Magyar Irodalmi Lexikon. V/1–V/2. köt. [Főszerkesztő: Dávid Gyula.] Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár – Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2010. 1332 oldal.

Tulajdonképpen örvendeznünk kellene, hogy megjelent a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* (RMIL) utolsó két kötete, s ezzel az erdélyi könyvkiadás és szellemi élet egyik legnagyobb vállalkozása zárult le. Íme, felleltároztuk a

Magyarországtól 1918/1920-ban elszakított legnagyobb terület egység, s a „hozzákerekített” Románia magyar írásbeliségét. Maradandóvá tettük azt a hősi küzdelmet, amelyet a kisebbségbe került magyarság vívott önálló szel-